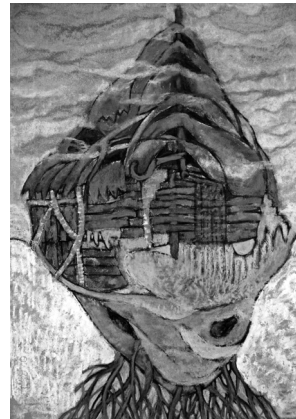

HATHÁZI REBEKA

„TÉGY MAGADNAK EGY SZÍVESSÉGET, ÉS BÍZZ JOBBAN A TAPASZTALATOMBAN!”

Szürrealista-realista látványvilág, női alkotói-megküzdési stratégiák és tanárábrázolás a *Das Lehrerzimmer* A tanári szoba című kortárs német filmben

A főcím mondata Frau Böhm (Anne-Kathrin Gummich) – egy német iskola tapasztalt igazgatónője – szájából hangzik el, aki Frau Nowaknak (Leonie Benesch), az intézmény egy fiatal idealista tanárnőjének próbál segíteni; hisz valóban, amióta világ a világ, az idősebbeknek járt a tisztelet, mert a kor az tapasztalat, a tapasztalat pedig tudás, a tudás meg bölcsesség. Frau Böhm a baby boomer generációba¹ tartozik, aki valószínűleg „mindenekelőtt egy felnőttorientált társadalomban gondolkodik, ahol a világgal kapcsolatos tudás az életkorral növekszik”.² Azonban az İlker Çatak által rendezett német nagyjátékfilm³ napjainkban játszódik, és manapság a tudás mértéke nem aránylik a korrallal, úgy, ahogy pedagógiát se kell végeznie valakinek ahhoz, hogy beleszólhasson egy tantervbe – mert joga van véleményt nyilvánítani –, s épp ezért egy tizenkét éves gyereknek is joga van bemenni az iskolába, ha akar, függetlenül attól, hogy tíz napra felfüggesztették példátlan magaviselete miatt. Nem gondolom, hogy bárminemű tanintézmény részéről egy egyén időszakos – vagy akár végleges – felfüggesztése megoldás lehet, sőt ahogy a filmben is elhangzik: ez a lépés sokkal inkább szeméthyunyás a probléma felett, mintsem tényleges megküzdési forma. Çatak alkotása ellenben nem erre fekteti a hangsúlyt, ahogy az sem érdekes,

Az első filmkockától az utolsóig, végig az épületben és annak udvarán történnek az események, összesen egyszer hagyjuk el az iskola helyszínét: a film egyik tetőpontján...

hogy ki bűnös, vagy kinek van igaza; sokkal inkább az a kérdés, hogy társadalmunk hogyan kezel bizonyos szituációkat, hogyan bánik a gyengébbekkel, mit kezd az előítéletekkel, miképpen reagál a saját maga szülte abszurd helyzetekben, és főképp: mikor veszi észre, hogy változtatni kellene. *A tanári szoba* (2023) egy osztálytermen túlmutató társadalomra reflektál, és rendfenntartással, előítéletekkel, rasszizmussal, toleranciával, hierarchikus megnyilvánulásokkal kapcsolatos kérdéseket vet fel, teret adva a néző saját gondolataival való kiegészítésre. Cikkemben elsősorban a film főszereplőjét, egy fiatal bevándorló tanárnő karakterét veszem alapul, és rajta keresztül Çatak tanárábrázolásáról, társadalmi képmásáról, rendezői döntéseiről, filmnyelvi fogásokról, generációs különbségekről, női vezetésről, valamint szürrealista-realista látványról beszélek.

Carla Nowak egy fiatal tanárnő, aki első látásra – mind emberi kapcsolatok terén, mind tanügyi szempontból – egy jól működő és toleráns, mondhatni kifogástalan tanintézménybe érkezett. A film elején körvonalazódik a konfliktus: az iskolában valaki lop, ezzel kapcsolatban pedig kihallgatás zajlik. Frau Nowak esetében azonmód feltűnik a tanárnő példás lelkiismerete, becsületessége, ő ugyanis a teljes film során a gyerekek pártján áll, de ahogy a közmondás tartja: a pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezve. A nagy tolerancia a gyakorlatban mégsem annyira határtalan, mint elméletben, hiszen a tanárok által gyanúsított első személy épp egy török származású fiú. Nowak tanárnő azonban egyik tanár kollegáját becsületkasszafoztáson kapja, ezzel pedig a gyanú áttérelődik gyerekekről a felnőttekre. Az igazságért harcoló tanárnő csapdát állít a tanárban: laptopja kameráját bekapcsolva hagyja, ezzel sikeresen lencsevégre kapva egy titokzatos csillagmintás inges alakot, akiről kiderül, hogy az iskola titkárnője. A jó szándéktól vezérelt tanárnő döntései egyre konfliktusosabb helyzeteket generálnak, hisz az engedély nélküli, rejtett filmezés személyi jogokat sért. A titkárnőt, Frau Kuhnt (Eva Löbau) igazgatói döntésre – míg kivizsgálják a helyzetet – felfüggesztik állásából. A cselekményt bonyolítja, hogy a gyanúsított fia, Oskar (Leonard Stettinisch) Frau Nowak osztályába jár, az egyik legintelligensebb gyerek, aki anyja védelmében háborút indít a tanárnője ellen. Az eddig is különböző konfliktusokra épülő film feszültsége ettől a ponttól kezdve csak fokozódik, egyre frusztráltabb diák-diák, diák-tanár, tanár-tanár, tanár-szülő konfrontációkat képezve.

A 73. Berlinálén debütáló alkotás filmnyelvileg nagyon pontos, a rendezői döntések következetesek – talán néhol túl feltűnőek, egyértelműek –, a kellő hatást elérve: nézőként végtelenül feszült pillanatokot él át az ember, ráadásul a publikumra gyakorolt nyomás jelenetről jelenetre fokozódik. Két, elsőre talán nem egyértelmű, de annál izgalmasabb rendezői döntést emelnék ki: (1) egy jeleneten kívül a film teljes időtartama az iskola területén játszódik. Az első filmkockától az utolsóig, végig az épületben és annak udvarán történnek az események, összesen egyszer hagyjuk el az iskola helyszínét: a film egyik tetőpontján, mikor Oskar ellopja tanárnője laptopját, majd kiszalad az iskolából. A tanárnővel együtt követjük, azonban a fiú egyszer csak ledobja az elektronikai eszközt egy hídról, és tovább szalad. Ekkor Frau Nowakkal maradunk a hídon, és érdekes mód, bár sokkoló Oskar magatartása, a kültér, a természet, az őszi nap sugara mégis egyfajta felszabadulást hoz – amit az alkotók nem engednek sokáig élvezni, amikor épp fellélegeznénk, máris visszakerülünk egy iskolai gyűlésre. A döntés, miszerint végig az iskolában – javarészt beltéren – vagyunk, nemcsak egy tudatalatti feszültséget kelt, nyomást gyakorolva a nézőre, de ebből követke-

zik egy másik fontos döntés: (2) a főszereplőt egyáltalán nem látjuk személyes, biztonságos terében. Filmnyelvileg egy bevett és fontos lépés karakterábrázolás szempontjából, hogy otthon szemléljük a szereplőt – akár őt magát, akár látványilag a helyet, ahol lakik. Abból, hogy megfigyeljük, kávét iszik vagy teát, milyen színű a függönye, és mit vacsorázik, akaratlanul is közelebb kerülünk hozzá; Frau Nowakról viszont nem tudjuk, hogy egyedül él-e, hogy hogy néz ki a hálószobája, de még azt sem, hogy tömegközlekedéssel vagy biciklivel érkezik az iskolába. Çatak döntését azzal indokolja, hogy szerinte mindegy, hogy valaki kutyás vagy macskás, ami annál sokkal fontosabb – ezzel egy teljes személyiséget bemutatva –, hogy valaki hogyan reagál konfliktusokban, és milyen döntéseket hoz nyomás alatt, feszült helyzetekben.⁴ A rendező mellett a forgatókönyvet Johannes Duncke jegyzi, és a film során olyan további izgalmas írói döntések fedezhetők fel, mint például: alig van jelenet konfliktus nélkül, vagy soha egy szereplő sem hunyászkodik meg, lép vissza, hanem mindenki töretlenül a saját igazáért harcol.⁵ Ezek a művészi választások észrevétlenül fokozzák tovább a nézőben az indulatot, még több feszültséget keltve – a szándék következetes mind operatóri, mind látványi szempontból.

A film bonyodalmakkal teli dramaturgiáját segíti ennek minimalista vizuális világa, mely ugyanakkor egy erős realista hatást is eredményez. Ezen a téren is következetes döntések észlelhetők: a kamera megfigyelőként végig ott van a szereplők arcában, avagy hátulról követjük őket. A képbeállítások szűkek, ezt erősíti a 4:3-as képarány is, mely tovább fokozza a nézők lelki terhelését. Tág képet alig látunk, legtöbbször közeli képkivágásokkal dolgozik, kamerakezelés szempontjából a kézi kamera és a hirtelen svenk az, amiktől a film reális, valóság-hű érzete nyomatékosítva van. Látványilag szintén letisztult, nemcsak az egyetlen helyszín miatt, de színileg redukálva van két komplementer színre, a kék, illetve a narancssárga, barna árnyalataira. A vizuális világ mellett komoly szerepe van a zenének, mely az utolsó szimfonikus művön kívül inkább zajnak nevezhető, többször is egy zenekari bemelegítésre hasonlító összevisszaság, ilyenkor kattogásokat hallunk, minimális hangszerhasználattal – tudatosan válik redundássá, akár egy neurózis. Kivételt képez a filmben egyetlen jelenet, mely szürrealista mivoltából kifolyólag kilóg ennek realista nyelvezetéből, mégis fokozva a nézői azonosulást. A tanárnő az iskola folyosóján hirtelen egy, kettő, majd tömérdék csillagos inget viselő alakot pillant meg, míg végül – őt figyelmen kívül hagyva – a teljes teret betöltik. A jelenet szürrealista behatása egyértelműen látványilag teremődik meg, mégpedig egy ruhadarab megsokszorozása által. Maga az ing realista – sima fehér ing, kis sárga csillagokkal –, és amíg egy van belőle (a titkárnőn), addig beleolvad a környezetbe, azonban mihelyt több száz emberen jelenik meg, hirtelen álomszerűvé, szimbolikussá, ezzel pedig szürreálisává válik, tökéletesen vizualizálva a tanárnőn eluralkodott neurózist, paranoiát, azt az érzést, mikor az ember már a saját szemének sem hisz.

A filmdráma főszereplője, Frau Nowak, egy fiatal, lengyel bevándorló családból származó, nyugat-európai középiskola tanárnője, az ő napjait mutatja be a film pedagógusi szemszögből. A tanárnő végig jóindulatot és emberséget mutat, empatikus, gyerekszerető, legyen ez akár a két cigarettázáson rajtakapott lánnyal kapcsolatban, akiket nem árul be szüleiknek, vagy a puskázáson tetten ért Tommal (Vincent Stachowiak) szemben, akinek a mindenki által ismert pedagógiai módszer helyett – egyből a legrosszabb jegyet adni – a maradék húsz percben új esélyt ad. Igazságos, többször is hangoztatja, hogy a szabályok min-

denkire egyenlő mértékben vonatkoznak. Egy látszólag jól funkcionáló, különböző alternatív módszereket alkalmazó, diákokkal közös konszenzuson, kölcsönös tiszteleten alapuló szabályrendszer működtet, melyben felismeri, hogy egy diák felfüggesztése – mint pedagógia módszer – a problémát nem megoldja, sokkal inkább szőnyeg alá söpri. Azonban mindez romba dől, hiszen pont az eddig felsorolt pozitívumok miatt válik tökéletes médiummá a kialakuló és egyre csak rosszabbodó helyzetekben.

A következőkben néhány, a tanárnő személyével, valamint pedagógiájával kapcsolatos motívumot vizsgálók: (1) a filmben több alkalommal jelenik meg a matematika világa, akár egy Rubik-kockát illetően – ami szimbólumként utal a látszat és valóság viszonyára –, akár egy abszurd matematikai feladat révén – az, hogy $0,9 = 1$ matematikailag bizonyítható. Mindezen elemek egyrészt a tanárnőről festenek egy képet, vagyis a diákokat nemcsak száraz tényekre, sokkal inkább gondolkodni tanítja; ugyanakkor párhuzamot hoznak létre a matematika és filmbeli jelenetek között, hiszen jól szemléltetik, hogy a legobjektívebb, pusztán számokon alapuló tudományban is kialakulhatnak olyan abszurd és ellentmondásos helyzetek, melyekkel az elfogadáson kívül nem lehet mást tenni. Esetleg teli tüdőből ordítani. (2) A matekóra mellett egy másik tantárgy, melynek óráiba szintén betekintést nyerünk nézőként, a tornaóra. A mozgás által feszültség vezetődik le (többek között ezért is olyan felszabadító az a jelenet, melyben Frau Nowak Oskart üldözi), ugyanakkor a sport csapatjátékról és emberségről is szól, mely során egy játékos különböző személyiségvonásai körvonalazódnak. (3) Egy következő aspektust vizsgálva kitérnék egy rövid, ámbar kardinális jelenetre: amikor Frau Nowak és az osztálya között elszabadul a pokol, a tanárnő tekintélye romokban hever, segítséget kér egy férfi tanár kollegájától. Herr Liebenwerda (Michael Klammer) belép az osztályba, és az addig zummogó-zsibongó osztály a férfi egy füttyentésére azonnal elcsendesül. Ha vezetésről, fegyelmezésről vagy tekintélyről van szó, úgy gondolom, a mai napig egy nő más szintről indul, mint egy férfi. A női vezetők dilemmája egy létező probléma, mivel nőként sokkal inkább negatív tulajdonságnak könyvelünk el olyan megnyilvánulásokat, mint az erős és tekintélyt parancsoló megjelenés vagy a szigorúság: ezek nem szimpatikus attribútumok, „márpedig a nők esetében a szimpatikus viselkedés a siker feltetele. A férfiak számára jó, ha szimpatikusak, de egy férfinak sokkal több mozgástere van arra, hogy szimpatikus és kemény legyen, mint egy nőnek.”⁶ jelenti ki Susan Fleming, egy, a vállalkozás és nők a vezetésben szakterületű amerikai előadó, pedagógus. A férfiközpontú társadalom normái ezek, amelyekhez képest a nők nyilván alulteljesítenek, ahogyan Frau Nowak is. (4) További elgondolkodásra sarkall a mai világban az a pedagógusokra nehezedő súly, miszerint a szülők már nem dolgoznak együtt a tanárokkal, mi több, sokszor ellenük játszanak. Steigervald ezt a jelenséget az X generációs⁷ szülőkhöz köti, akiknek „ha a gyerekekkel baj van: az ő szemükben ez olyan, mintha ők maguk követtek volna el valamilyen fatális hibát a nevelésben”⁸, azonban véleményem szerint – mivel ez a jelenség folytatódik az Y generációs⁹ szülők körében – több pusztán maximalizmusnál. Egy Y generációs szülővel kapcsolatos kutatás megjegyzi, hogy az ezredfordulós szülők nagy hangsúlyt fektetnek gyermekeik nevelésére, képzésére, nagyobbak az elvárásaik, ezért: „Az Y generációs szülők gyermekeinek tanulmányi eredményei nőnek, és a szülők nagyobb valószínűséggel magasabb elvárásokat támasztanak gyermekeik tanáraival és iskoláival szemben.”¹⁰ Erre jó példa akár a balul elsült szülőértekezlet jelenete, de a Frau Nowak és Frau Kuhn között-

ti telefonbeszélgetés is: mikor Frau Nowak felhívja Oskar édesanyját, hogy segítséget kérjen tőle, Frau Kuhn erre csak annyit felel, hogy a tanárnő pedagógiai kudarcra nem az ő problémája, mire Nowak így válaszol: „Ez az ön fia, Frau Kuhn. Ha valamelyikőnk kudarcot vall, az mindkettőnkre hatással van.”¹¹ (5) Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, a tanári tekintély rohamos csökkenését. Érdekes ellentét rajzolódik ki például François Truffaut *400 csapás* (1959) című emblemikus alkotása kapcsán: kicsivel több, mint fél évszázad alatt mekkorát változott a világ gyerekekkel, gyerekneveléssel, pedagógiával kapcsolatban. A francia új hullámos filmben tanárnak lenni nemcsak tekintéllyel, de hatalommal is járt, sokkal autoriterebb szerepnek számított, hatvannégy évvel ezelőtt a gyerekek félték a felnőtteket, Çatak filmjében ez megfordult. Azonban sok szempontból a dolgok változatlanok: maga a tanítási keretrendszer ugyanaz: körülbelül ötvenperces frontális előadás, melyben főképp elméleti információk adódnak át, csakhogy lassan húsz éve a pillanatnak, melytől kezdve rohamos fejlődésnek indult az internet és a különböző digitális technológiai eszközök világa.¹² Ennek során az elmélyülő, egyirányú információgyűjtés felcserélődött egy sokkal felszínesebb, többirányú információdömpinggel, egyre csökkentve az egyén figyelmi fókuszának időtartamát.

Többek között véleményem szerint ennek köszönhető, hogy napjainkban egyre több rendező érzi úgy, hogy a tanügyről – főképp ennek problémáiról – szeretne beszélni, és struccpolitikának érzem, ha azt gondoljuk, hogy az elemzett német film egy olyan távolabbi nyugati társadalmat mutat be, mely még messze nem ért el hozzánk, és valószínűleg nem is fog. A *Das Lehrerzimmer* megjelenésének évében mutatták be Reisz Gábor *Magyarázat mindenre* (2023) című filmjét, amivel kapcsolatban érdekes volt felfedezni mind stilisztikai, mind tematikai hasonlóságokat. Stilisztikai szempontból egyértelmű: mindkét film 4:3-as képarányt használ, tele szűk beállításokkal, közeli képekkel, minimalista látványvilággal, kézi kamerával dolgozik. Tematikailag pedig, bár a *Magyarázat mindenre* nem kifejezetten a tanügyet veszi górcső alá, hanem inkább tágabb körben beszél társadalmi problémákról, a filmben feltüntetett nem működő rendszernek mégis része a tanügy is, a mára már inkább abszurdá alakult érettségijével együtt. Ugyanígy szóba hozhatnám Moldovai Katalin *Elfogy a levegő* (2023) című filmjét vagy Szimler Bálint *Fekete pont* (2024) című közelgő nagyjátékfilmjét, aminek már az előzeteséből kiderül a tanügyről formált nem feltétlenül pozitív rendezői álláspont. Vajon mikor fogjuk észrevenni azt a társadalmi tényállást, miszerint a tanügy megérett egy gyökeres reformra? Manapság, amikor a pusztai információ birtoklása már nem a legfőbb erény, amikor szimplán a kor nem számít érdemnek, és nem von egyértelmű tiszteletet maga után, egy kortársorientált társadalomban mi mégis egy olyan rendszert éltetünk, mely ezeket figyelmen kívül hagyja. Ugyanakkor *A tanári szoba* című film túlmutat pusztán a tanügy egyre nehezkesebb működési formáján, és fontos korszakot fest jelen társadalmunk felnőttkultúrájáról. Milyen példát mutatunk? Hogyan várjuk el a felnövő generációtól a tisztességet, emberséget, mikor mi magunk buzdítjuk társuk beköpésére? Hogyan neveljük toleranciára és elfogadásra, mikor nekünk magunknak megvan a véleményünk a török bevándorlókról és a taxisofőr apukákról? Hogyan tanítsuk őszinteségre, mikor mi sem vállaljuk saját véleményünket, és titkos szavazást kérünk? A puskázó gyerek édesapja késik a szülőértekezletről, majd kioktatja a tanárnőt munkája kapcsán. A cigarettázó lány édesanyja cinikus megjegyzéseket tesz kollégája képességeire: ha a lány rossz jegyet kap

a felmérőn, az nemcsak a lányát minősíti, hanem a tanárnőjét is. A tanáriban semmivel sem folyik civilizáltabban egy veszekedés, mint az osztályban a gyerekek között – egyáltalán, hogyan várjuk el, a jelenlegi vitakultúránkban, hogy gyerekek meghallgassák egymást, és elfogadják, hogy igenis lehetnek más megállások a sajátjukon kívül. Ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket indított el bennem a szóban forgó kortárs német film. Úgy gondolom, a művészetnek nem feladata megoldásokkal szolgálni, sokkal inkább bizonyos problémákra felhívni a néző figyelmét, beszélgetéseket indítványozni, segíteni, hogy más szemszögből nézzünk rá helyzetekre, társadalmunkat érzékenyíteni – hogy végül mindenki egyenlően változtathasson. Véleményem szerint az Ilker Çatak által rendezett *Das Lehrerzimmer* című kortárs német film pontosan ezt teszi.

■ JEGYZETEK

1. „A II. világháború a születések számának jelentős növekedését (bumm) hozta magával, aminek következtében az 1946 és 1964 között születetteket baby boomereknek nevezik.” Gopal P. Mahapatra – Naureen Bhullar – Priyansha Gupta: *Gen Z: An Emerging Phenomenon*. NHRD Network Journal 2022. 2. sz. 247. <https://doi.org/10.1177/26314541221077137> Letöltés: 2024. 08. 28. Az idézetet fordította: Hatházi Rebeka
2. Steigervald Krisztián: *Generációk harca*. Hogyan értsük meg egymást? Partvonal, Bp, 2020. 86.
3. Ilker Çatak (2023) *Das Lehrerzimmer*. 00:54:26. Az idézetet fordította: Hatházi Rebeka
4. SBIFF Cinema Society Q&A (2023) *The Teachers Lounge with Ilker Çatak* <https://www.youtube.com/watch?v=UN7KPX3jh3Q> Letöltés: 2024. 08. 28. 0:52.
5. Érdekes gondolatnak tartom Çatak döntését: a gyanúsított titkárnőt formáló színésznőnek azt az instrukciót adta, hogy a film során úgy játsszon, hogy ő tulajdonképpen ártatlan. Az instrukciónak és a színésznő hiteles alakításának köszönhetően nézőként ugyanazt a dilemmát élhetjük át, mint Frau Nowak: miközben látjuk, hogy az ing megegyezik, és valószínűleg a titkárnő volt, ez mégis folyamatosan megkérdőjeleződik.
6. Chris Wofford: *Women are “Bossy” and Men are “Decisive”*. What Gender Stereotypes Really Mean in the Workplace and How to Overcome Them. 2018. <https://ecornell-impact.cornell.edu/women-are-bossy-and-men-are-decisive/> Letöltés: 2024. 08. 28. Az idézetet fordította: Hatházi Rebeka
7. „Ezek az emberek 1961 és 1979 között születtek.” Mahapatra – Bhullar – Gupta: i. m. 248.
8. Steigervald: i. m. 133.
9. „Az Y generáció vagy ezredfordulós generáció az 1980 és 1995 között születettek.” Mahapatra–Bhullar–Gupta: i. m. 248.
10. Howard Stribbell – Somsit Duangekanong: *Validation of a research instrument to measure generation Y parents’ perception of service quality and effect on satisfaction and word of mouth in International Schools*. 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/9322949> Letöltés: 2024. 08. 26. Az idézetet fordította: Hatházi Rebeka
11. *Das Lehrerzimmer*. 01:29:06. Az idézetet fordította: Hatházi Rebeka
12. A Z generációt számítjuk ettől a ponttól, ők „az 1995 és 2010 között született emberek”. Mahapatra–Bhullar–Gupta: i. m. 249.